

“JE SPEELT, JE WINT. JE VERLIEST. JE SPEELT”

Reflecties bij Jeanette Winterson, *De passie*

Willy Coolsaet

De passie van Jeanette Winterson, een chaotisch boek - dat kan men op het eerste gezicht zeggen¹. Bestaat de roman immers niet uit een aantal slechts losjes met elkaar verbonden verhalen en verhalen binnen verhalen? In een eerste deel ('De keizer') is Henri, kok en soldaat van Napoleon, aan het woord, vervolgens vertelt de met zwemvliezen tussen de tenen geboren gondeliersdochter Villanelle (tweede deel: 'De schoppenvrouw') hoe ze in een kortstondige passie haar hart verloren heeft aan een adellijke dame. Villanelle wordt oorlogshoer in het leger van Napoleon (derde deel: 'De barre winter'). Hier ontmoet ze Henri en een nieuwe passie begint. Ze ontvluchten het verslagen leger van Napoleon, trekken vanuit Rusland door Oost-Europa naar Venetië. Voor Villanelle op de vlucht sloeg, was ze in een wanhoopsdaad gehuwd met een rijke maar brutale vleeshandelaar. In Venetië stoten Henri en Villanelle op haar echtgenoot. Hij blijkt de man te zijn met wie Henri in het leger van Napoleon reeds overhoop gelegen had. Henri vermoordt hem. Het laatste deel ('De rots') vertelt hoe Henri, als krankzinnige opgesloten in een Venetiaanse gevangenis, weigert te ontsnappen.

Fragmentair, niet bepaald coherent, met weinig samenhang – zoals men van postmoderne literatuur mag verwachten? Het boek is niet echt historisch, veeleer een mengeling van waarheid en fictie, in overeenstemming met de postmoderne visie dat het leven zelf weinig anders is dan een reeks verhalen, zo 'subjectief' dat de realiteit 'eronder' of 'erachter' verdwijnt. Kan de mens überhaupt uitmaken wat realiteit en wat verbeelding is? Het volgende citaat kan wellicht het problematische van dergelijke visie laten zien.

Zonder verleden en toekomst is het heden niet compleet. Alle tijd blijft eeuwig bestaan en dus is alle tijd van ons. Vergeten is zinloos en dromen heel zinvol. Het heden wordt er rijk door. Het heden wordt er compleet door (blz. 85).

Met de eerste zin kan men wellicht instemmen. Kan de hier gezochte *volledigheid* echter meer zijn dan imaginair? Veronderstelt ze niet de opheffing van de met de tijd meegegeven eindigheid? De tweede zin is twijfelachtig. Men zou, zoals impliciet in de volgende zinnen uitgedrukt wordt, van het leven *effectief* een droom moeten kunnen maken. Wordt het leven zo niet opgevat als een spel - als een spel van de verbeelding? Het leven zelf een verhaal! Herhaaldelijk zeggen de personages: "Geloof me, *trust me, I am telling you stories*". En daarom luidt het ook (blz. 68): "Met geloof is alles mogelijk". Henri

zegt trouwens (blz. 145): “verhalen waren het enige wat we hadden” (wat in zijn triestige situatie een begrijpelijke illusie is).

Maar dat dit niet vol te houden is, blijkt uit het boek zelf. Passies zijn niet tot een spel van de verbeelding te ‘herleiden’.

Hiermee houdt ook de vermeende onsamenhangendheid van het boek op. Er is wel degelijk eenheid. Reeds de titel geeft een aanwijzing. Hoewel hij wellicht in eerste instantie op de grote passie van Villanelle voor de geheimzinnige dame wijst, is meer aan de hand. *De passie* vat blijkbaar een waaier van passies samen. Kunnen we zelfs niet zeggen dat het boek een bezinning op dit verschijnsel is?

Het boek vangt aan met een onbeduidende passie, Napoleons liefde voor kip. Het is gewoon een leuke idee waarmee niets aangevangen wordt. Winterson doet ook niets met de even vermelde grote liefde van Napoleon voor Joséphine de Beauharnais. Of impliciet toch? De liefde van Napoleon voor Joséphine gaat immers voorbij, in de plaats treedt zijn wens om een keizerlijke dynastie te stichten. Het echtpaar bleef kinderloos, reden waarom Napoleon haar verstootte. Is een passie iets dat per definitie van voorbijgaande aard is? Een moment – de zeven nachten van Villanelle en de geheimzinnige dame – in een leven dat uit discontinue ogenblikken bestaat? Zou met passies onmogelijk een samenhangend leven te maken zijn, of zou het leven met een enkele (geslaagde?) passie ondenkbaar zijn? Zou Jeanette Winterson zelf van mening zijn dat het leven zo chaotisch of zo discontinu in elkaar steekt?

De passies die Winterson vervolgens beschrijft, zijn van een ander gehalte dan Napoleons hang naar kip. Er is de passie van Henri voor Napoleon en voor Frankrijk (en de passie van de soldaten en van een groot deel van de Franse bevolking voor de keizer). “Nu wilden we een heerser en we wilden dat hij zou heersen over de wereld. Wij zijn geen ongewoon volk”. Er is de passie van Villanelle voor de aristocratische dame. Vervolgens duikt herhaaldelijk de gokpassie op. En eventjes wordt gezegd dat ook religie een passie kan zijn. Er is tenslotte de hopeloze passie van Henri voor Villanelle. Bekijken we ze om beurt.

De passie voor Napoleon. Oorlogszucht

We zijn verliefd op hem (blz. 15). Hij was verliefd op zichzelf en Frankrijk sloot zich daarbij aan. Misschien is elke romance wel zo (blz. 20-21).

Zou Winterson hier niet beter *passie* schrijven in plaats van *romance*?

Geen contract tussen gelijkwaardige partijen maar een explosie van dromen en verlangens die geen uitlaatklep kunnen vinden in het leven van alledag. Dat kan alleen in een drama en zolang het vuurwerk duurt heeft de hemel een andere kleur (blz. 21).

Winterson spreekt over de passie voor Napoleon en Frankrijk in termen waarover ze ook over de passionele liefde zal spreken - en is passionele liefde ook zo narcistisch als ze bij Napoleon en het Franse volk is? Napoleon is "afwisselend weerzinwekkend en fascinerend" (blz. 21). De liefdespassie wellicht eveneens. En even destructief? De oorlogszucht is alleszins een absolutisme, misschien moet ze een absolutistische religie vervangen. Dat is alvast zo bij Henri's mentor, de dorpspastoor, die in Bonaparte misschien wel de wedergeboren Zoon van God zag (blz. 25). "Hij zal je roepen", zegt hij tot Henri (blz. 26)². Henri zegt:

... en ik moet toegeven dat mijn ogen vochtig werden als ik hem [Napoleon] hoorde spreken. Zelfs toen ik hem haatte, kon hij mij nog steeds aan het huilen maken. En niet uit angst. Hij was groots. Het is moeilijk om nuchter te zijn over iemand van zijn formaat (blz. 44-45).

Wellicht is elke passie een hunkering naar iets dat de *condition humaine* oneindig overstijgt, naar iets dat de menselijke mogelijkheden extreem te boven gaat, en zoals nog zal blijken, gesteund op de gedachte dat het gewone leven de moeite niet is (wat trouwens hetzelfde is als te verlangen naar iets dat bovenmenselijk is). In ieder geval brengt de oorlogszucht verwoesting, verkrachting, slachting, bloedbad, verhongering mee (blz. 11). Wat men van Bonaparte verwachtte was:

onze oude levens afbreken en ons opnieuw laten beginnen (...). Schoon en eenvoudig met open handen. [Maar zo] zou het niet zijn, net zomin als het zo had kunnen worden toen Bonaparte half Europa in brand stak (blz. 13).

Met het excuus: "Maar wat konden we anders?" en met het bijpassende alibi: "Ga je mensen doodmaken, Henri? ... Geen mensen, Louise, alleen de vijand". Een vijand is iemand die niet aan je kant staat (blz. 14).

We werden opgewonden bij de gedachte aan vechten (blz. 30).

Napoleon gaf zin aan het alledaagse (blz. 30).

Is Jeanette Winterson echt verontrust bij het *absolutistische* karakter van de verheerlijking van Napoleon (en bijbehorend krijgsavontuur)? Alleszins zijn haar verklaringen oppervlakkig. "Mannen zijn gewelddadig. Meer valt er niet over te zeggen" (blz. 148). Of ook: "Soldaten en vrouwen. Zo zit de wereld in elkaar. Elke andere rol is tijdelijk. Elke andere rol is een gebaar" (blz. 65). Het citaat bevindt zich op de laatste bladzijde van het eerste deel en is blijkbaar de overgang naar die andere passie, de passionele liefde. De mens kan niet bestaan zonder passie, zegt Jeanette Winterson (blz. 101) - zonder een of andere passie die weliswaar niet noodzakelijk de oorlogspassie moet zijn. Henri zegt: De

Russen “noemden de tsaar ‘Vadertje’ en ze aanbaden hem zoals ze God aanbaden. In hun eenvoud zag ik een spiegel van mijn eigen verlangen en begreep ik voor het eerst mijn eigen behoefte aan een vadertje dat het zover met mij had laten komen” (blz. 109).

De gokwoede. Het leven een gokspel

Spelen - gokken - is een uiterst belangrijk thema in *De passie*. Zowel Henri als Villanelle - ondanks hun opmerkelijk verschil van karakter en levenshouding - kent deze gokwoede. Gokken is spelen voor geld of voor een andere inzet. Direct wordt het verband gelegd met het leven - het leven als zelf een gokspel. Henri zegt - de formule keert enkele keren terug:

Je speelt, je wint, je verliest. Je speelt. Het is het spel dat onweerstaanbaar is. Jaar in jaar uit dobbelend om de dingen waar je van houdt; uit wat je op het spel zet, blijkt wat je het dierbaarst is. ... Doet het er toe van wie je verliest, als je verliest? (blz. 62)³.

Wat Jeanette Winterson hier zegt doet aan Pascals *divertissement* denken⁴.

Iemand brengt zijn leven zonder verveling door, door dagelijks te spelen. Geef hem elke morgen het geld dat hij deze dag kan winnen, op voorwaarde dat hij het spel laat: je maakt hem ongelukkig. Misschien zal men zeggen dat het hem juist niet om de winst te doen is, maar om het genoeg van het spel zelf. Laat hem dus voor niets spelen: hij zal er zich niet voor opwinden en zich vervelen. Het is dus ook niet alleen het genoeg dat hij zoekt. Een onverschillig en passieloos genoeg zal hem vervelen. Hij moet zichzelf opwinden, zichzelf met de inbeelding bedriegen dat zijn geluk in het winnen van het geld te vinden is, geld dat hij toch niet zou willen als men het hem zou geven op voorwaarde het spel te laten: hij moet zich opwinden, om een voorwerp van zijn passie te vinden en er zijn begerigheid, zijn drift, zijn angst aan te ontsteken – een voorwerp dat hij zichzelf eerst heeft geschapen, zoals kinderen die schrikken van het gezicht dat ze zelf hebben geschilderd.

Bij Pascal is alvast duidelijk waarom bepaalde mensen spelen: ze zoeken de menselijke eindigheid te overwinnen in een momentele staat van opwinding. Het is een doel-middelverdraaiing, een omkering van de natuurlijke verhoudingen tussen doel en middel. Pascal geeft andere voorbeelden, de jacht, de oorlog, het bekleden van grote ambten, het reizen, en de ‘conversatie met vrouwen’. In plaats van te gaan jagen met het oog op het nut (voedsel), zoekt men de ‘jachtige’ opwinding, en de haas is enkel voorwendsel, aanleiding. Op reis gaan is pure ijdelheid (‘Meestal wil men iets alleen weten om erover te kunnen spreken’). Maar de toestand van opwinding die men zoekt te creëren is een wanhoopspoging die vruchteloos moet blijven. Van dit alles is Jeanette

Winterson zich goed bewust – weliswaar in een merkwaardige dubbelzinnigheid. Maar laat me, vooraleer hierop in te gaan - erop wijzen dat ook het optreden van Napoleon met spelen en gokken in verband gebracht wordt (cfr. het voorbeeld van de oorlog bij Pascal). In het laatste deel zegt Henri namelijk over Napoleon:

Je speelt, je wint, je verliest. Je speelt. Het einde van ieder spel is een anticlimax. Wat je had gedacht te zullen voelen, voel je niet, wat je dacht dat zo belangrijk was, is het niet meer. Het is het spel dat opwindend is (blz. 178).

Het laatste citaat geeft, zoals gezegd, het doel van het spelen aan: de 'kick', voor Villanelle een ware bezetenheid, getuige het volgende citaat uit het tweede deel, waarin ook de band wordt gelegd met nog een andere terugkerende formule, *passie is iets tussen angst en seks*:

Schoppenvrouw en je wint, klaverenaas en je verliest. Je speelt nog eens. Wat zet je op het spel? Je horloge? Je huis? Je maîtresse? Ik houd van de geur van hun bezetenheid. Zelfs de kalmsten, de rijksten hebben die geur. Hij houdt het middel tussen angst en seks. Passie, veronderstel ik (blz. 76).

Villanelle is altijd al een gokker geweest:

We gokken in de hoop te winnen, maar het is de gedachte aan wat we eventueel zouden kunnen verliezen die ons opwindt (blz. 121).

De verdraaiing gaat hier nog een stuk verder dan bij Pascal die ze niet zo ver drijft. Men vindt bij hem enkel verwijzingen naar positieve (natuurlijke) dingen. De kick betreft bij Villanelle blijkbaar enkel het gevaar: verloren gaan, tot en met er het leven bij inschieten, zoals in het verhaal dat Villanelle vertelt over twee gokkers die hun eigen leven inzetten⁵. "Plezier op de rand van gevaar is heerlijk. Winnen wordt een daad van liefde doordat de gokker beseft dat hij kan verliezen".

Dit is nog een indicatie meer dat Villanelle op iets absoluuts uit is:

Ik houd namelijk van passie, ik voel me lekker tussen mensen die tot het ultieme gaan" (blz. 122).

Het ultieme, zegt ze.

De liefdespassie

Villanelle ontmoet toevallig een onbekende vrouw op wie ze passioneel verliefd wordt. Ze bedrijft er tien nachten de liefde mee. Villanelle beschouwt deze passie als een gokspel. De formule dat passie iets is tussen angst en seks wordt erdoor

bewaarheid. Misschien dat ook hier Pascal een goede gids kan zijn. Rudolf Boehm commentarieert als volgt het divertissement dat in 'de conversatie met vrouwen' bestaat:

flirt en dans schijnen het middel tot het doel om een vrouw te veroveren. Als de vrouw zich echter vanzelf zou geven, zou elke belangstelling van de passie verdwijnen. Ze is louter een voorwendsel, hoewel een onontbeerlijk voorwendsel als zodanig, de belangstelling ligt in het spel waartoe het aanleiding geeft. Het leidt af⁶.

Villanelle zegt immers:

Passie smaakt zoeter als je er mondjesmaat van geniet. Steeds fijner verdeeld als kwik dat pas op het laatste moment weer een geheel wordt (blz. 81).

En ook:

Ergens tussen angst en seks ligt passie. Passie is niet zozeer een emotie als wel een lot. Wat voor keus heb ik bij deze wind anders dan het zeil te hijsen en mijn riemen te laten rusten (blz. 85)?

De gokker wordt gedreven door de hoop te zullen winnen, opgewonden door de angst te verliezen en als hij wint gelooft hij dat het geluk met hem is en dat hij weer zal winnen. Als negen nachten [liefde] mogelijk waren, waarom dan niet tien? ... terwijl je wacht op de tiende nacht, wacht je tot je weer wint en al die tijd verlies je stukje bij beetje dat kostbare, fantastische iets dat niet vervangen kan worden (blz. 130).

De laatste zin bevat een kritiek waarop we nog moeten ingaan. Er valt meer te zeggen over de relatie van de passie tot het 'liefdesobject'. Dit laatste lijkt inderdaad het statuut te hebben dat Pascal het geeft. Het is voorwendsel, belangrijk zeker, maar enkel als alibi. Maar vooral belangrijk is hier de vraag of het veroveren van het liefdesobject wel echt wordt nagestreefd. Immers de waarheid zal zijn dat als het ooit veroverd wordt, als het zich overgeeft, de uitkomst niet interessant zal blijken te zijn. En de reden is duidelijk: het liefdesobject kan als het ware per definitie niet tegemoetkomen aan absolutistische verlangens.

Villanelle vermoedt dat dit de houding is van de geheimzinnige dame. "Ik weet niet wanneer ik je weer zal zien", zegt ze, vermits haar man morgen thuiskomt (blz. 97). Doet ze dit vaak, vraagt Villanelle zich af. "En een beetje droevig uitlegt dat ze [= de dame] ze niet kan beminnen? Misschien is dit haar passie. Passie omdat passie wordt gedwarsboomd". Een verlangen dat niet gerealiseerd mag worden! Het staat ermee zoals met Tristan en Isolde, verlangen om te verlangen, waarover Denis de Rougemont in zijn *L'amour en occident*⁷

zegt dat men zich onmogelijk Isolde als 'madame Tristan' kan voorstellen. De liefde moet eindeloos onderweg blijven of mislukken⁸.

Maar Villanelle lijkt een en ander in te zien. Ze laat nog een ander geluid horen. En dat is de dubbelzinnigheid waarover we het reeds hadden. Ze lijkt te beseffen hoe destructief — of toch, hoe onmogelijk — de liefdespassie is. Het is een vraag of ze van mening is dat men aan deze droevige situatie kan ontsnappen.

Als Villanelle en de dame elkaar stiekem ontmoeten zegt ze:

Wat te beginnen met een hart dat gedijt op tegenstellingen? Dat verlangt naar de beminde en stiekem opgelucht is als de beminde er niet is. Dat in de nachtelijke uren wegwijnt, wanhopig verlangend naar een teken, om zo zelfverzekerd aan het ontbijt te verschijnen. Dat hunkert naar zekerheid, trouw, begrip, en roulette speelt met alles wat dierbaar is. Gokken is geen ondeugd, het is een bewijs van onze menselijkheid. We gokken. Sommigen doen het aan de speeltafel, anderen niet. Je speelt, je wint, je verliest. Je speelt (blz. 100).

En als Villanelle het verband legt met het feit dat ze haar hart verloren heeft - haar hart als inzet - aan de geheimzinnige dame, zegt ze.

Zulke spelletjes kunnen maar één keer gespeeld worden. Zulke spelletjes kunnen maar beter helemaal niet gespeeld worden (blz. 128).

Terloops, Villanelle twijfelt soms of de vrouw van haar houdt. Daar straks hadden we vernomen dat ze onzeker is. Ze zegt nu evenwel:

Ze had tegen me gezegd dat ze van me hield. Ik twijfelde geen moment aan haar woord omdat ik kon voelen hoe waar het was. Als ze mij aanraakte wist ik dat ik bemind werd en met een passie die ik nooit eerder had gevoeld. Niet bij een ander en niet bij mijzelf" (blz. 129).

Maar bij het (eerste) afscheid zegt ze:

Ik kon haar verdriet niet aanzien; het was te groot. Het heeft geen zin van iemand te houden naast wie je nooit wakker kunt worden behalve toevallig (blz. 130).

Wijst het laatste zinsdeel er niet op dat Villanelle (of Jeanette Winterson) begrijpt dat de mens uit is op iets blijvends, dat hij een (samen)leven wil maken, terwijl de passie zoals die hier beschreven wordt niets anders is dan een toevallig moment in een discontinu, verbrokkeld leven? Maar (blz. 95): "Kon een vrouw langer dan een nacht van een andere vrouw houden?"

Bij het definitieve (tweede) afscheid laat Villanelle duidelijk zien dat passie ter wille van de passie problematisch is:

Blijf je, vroeg ze. Nee, niet in dit leven. Niet nu ... Ik was kwaad. ... Ik was kwaad omdat ze mij had willen hebben en gemaakt had dat ik haar wilde en omdat ze bang was geweest te aanvaarden wat dat betekende. Het betekende meer dan korte ontmoetingen in openbare gelegenheden en avonden die geleend waren van iemand anders (blz. 193).

We begrijpen dat Villanelle zo ongeveer *tegelijk* de passie ter wille van de passie opzoekt en verwacht dat ze *meer* is. Wat dit meer betekent, wordt trouwens nooit duidelijk gemaakt, hoewel te vermoeden valt dat het met erkenning van de andere, wat meer is dan seks bedrijven, te maken heeft. Misschien wil Villanelle zelfs een duurzame verhouding — hoewel ook op dit punt tegenstrijdige verklaringen worden afgelegd.

De situatie van Henri daarentegen is duidelijk. Hij weet dat Villanelle zijn passie niet zal beantwoorden. En dat is de reden waarom hij afhaakt. Hij herhaalt de zin van hierboven (blz. 166). “Het heeft geen zin om van iemand te houden naast wie je alleen maar toevallig wakker wordt”. Hij voegt toe:

“Ik zoek niet, ik heb gevonden wat ik wil en ik kan het niet krijgen. Als ik bleef, zou ik niet uit hoop blijven maar uit angst. Angst om alleen te zijn, om gescheiden te worden van een vrouw die louter door haar aanwezigheid de rest van mijn leven tot een schijnwereld maakt” (blz. 166).

Het is een vraag of de houding van Henri - hij beslist in de gevangenis te blijven en daar van de kleine dingen des levens te genieten - meer is dan een triestige abdicatie. Men kan zich zelfs vragen stellen bij wat hij onder onbaatzuchtige liefde verstaat, hij die met zijn wens om in de gevangenis te blijven hierdoor met elke relatie kapt. Is liefde niet een verhouding tot *reële anderen*?

Twee bedenkingen en een besluit

1. Jeanette Winterson beschrijft een passie als - zoals het woord zelf zegt - *passief*. Passie ondergaat men, ze sleept je mee. Jeanette Winterson beschrijft ze ook als toeval en zelfs als noodlot. Men kan bij de beide punten vragen stellen. In welke zin is het imperialisme van Napoleon een toeval of een noodlot? Villanelle zegt:

De troefkaart. De onvoorspelbare troefkaart die nooit komt op het moment dat het zou moeten. Als hij eerder gekomen was. Jaren eerder, wat zou er dan met mij gebeurd zijn? ... Toen ik haar tegenkwam, voelde ik dat zij mijn noodlot was en dat gevoel is niet veranderd ... Passie laat zich niet dwingen (blz. 192).

Evenwel, laat een passie passiviteit zijn (en laat toeval een rol spelen), dat ze op iemand inwerkt, hangt van zijn bereidheid af. Stel dat iemand een - goede - vaste relatie heeft, zal hij/zij dan die partner voor om het even welke fantastische

man of vrouw ‘onweerstaanbaar’ laten vallen? Als hij/zij geen weerstand kan bieden, veronderstelt dit een houding die misschien met die van Villanelle verwant is, de bereidheid namelijk om het passionele als dusdanig te verabsoluteren, om het als het enig waardevolle op te vatten. “Ik heb verhoudingen gehad en zal er nog meer hebben, maar passie voor hen die maar één doel voor ogen hebben” (blz. 194). Het is alsof Villanelle op passionele avonturen uit is. Ze wenst als het ware door het toeval – of noem het lot – op sleeptouw genomen te worden.

2. Maar kan men passie zo onvoorwaardelijk ‘veroordelen’ als ik in deze tekst insinueer? Bestaat er geen waarheid van de liefdespassie? Het antwoord is waarschijnlijk dat ze ofwel een stormachtige verliefdheid is die ‘angstig’ is voor zover het ‘liefdesobject’ nog te ‘veroveren’ valt, maar die normaal gesproken uitmondt in een gelukkige verhouding en leidt tot seksuele verzadiging en nooit opwinding ter wille van de opwinding is. Ofwel dat ze een moment in de liefde is, de opwindende toestand in een liefdesdaad die op ontlading en bevrediging uitloopt. Bepaald hier is duidelijk dat passie niet ter wille van zichzelf bestaat. Ze eindigt, ze is geen oneindige opwinding. In de beide gevallen is passie slechts zinvol als men zijn eindigheid assumeert, als men ‘tevreden’ vermag te zijn met de eindige verhouding die elke relatie hoe dan ook is. Waar passie onvrede, onrust is, is liefde vrede, geluk.

Mag men zich de vraag stellen hoe Jeanette Winterson zelf aankijkt tegen wat ze haar figuren in de mond legt, wat ook de vraag is of zij kritisch staat tegenover wat ze over passie zegt? Het antwoord is wellicht dat dit niet terzake doet. Als postmoderne auteur biedt Jeanette Winterson een waaier van standpunten — en uit die waaier kan de lezer best een keuze maken, of ook niet. De lezer mag er het zijne van denken. Maar natuurlijk heeft Jeanette Winterson zelf ‘reeds altijd’ gekozen — voor de postmoderne levensvisie namelijk, die niet alleen een fragmentarische, speelse, versplinterde, chaotische manier van schrijven is, maar ook van leven. Met paradoxaal de betwistbare *sérieux* dat het leven onherroepelijk droevig is, gezien de vermeende onvervulbaarheid van de menselijke verlangens.

Noten

¹Jeanette Winterson (geboren in 1959) is Brits. Ze groeide op als adoptiekind in een familie die lid was van de Pinkstergemeenschap, een milieu dat ze, zestien jaar oud, ontvluchtte, ook al omdat haar pleegouders haar lesbische geaardheid niet konden aanvaarden. Voor de lesbische gemeenschap is ze een ware cultfiguur geworden. Jeanette Winterson debuteerde in 1975 met *Oranges are not the only fruit*, een semi-autobiografische roman. Sedertdien heeft ze een tiental boeken geschreven, waaronder *Sexing the Cherry* (1989) en *Lighthousekeeping* (2005). We citeren uit de Nederlandse

vertaling van Geertje Lammers: Jeanette Winterson, *De passie*, Pandora, 1988, 2005 (oorspronkelijk *The Passion*, Bloomsbury, Londen, 1987). De kritische commentaar die hier volgt zou geen afbreuk mogen doen aan de hoge literaire kwaliteiten van het werk.

² Ik ga niet in op wat Jeanette Winterson nog meer over religie zegt. "Ongemak is een uitvinding van de mens omdat de mens niet kan bestaan zonder passie. Religie zit ergens tussen angst en seks in" (blz. 101). "Tussen angst en seks" is een formule die enkele keren terugkeert en die we even verder commentariëren. In dezelfde context zegt ze: "In onze dromen worstelen we soms omhoog uit oceanen van begeerte, de jakobs ladder op naar die ordelijke plek. Dan worden we gewekt door menselijke stemmen en we verdrinken" (blz. 101). Laat mij, even anticiperend, opmerken dat Jeanette Winterson wel degelijk uit is op iets dat de condition humaine zou moeten (kunnen) overstijgen, ze spreekt van *oceanen van begeerte, waarin we evenwel verdrinken*.

³Ook (blz. 90): "Je speelt, je wint. Je speelt, je verliest. Je speelt".

⁴ Pascal, *Oeuvres complètes*, Seuil, 1963 (uitgave Lafuma), blz. 517 (*Pensées*, VIII, divertissement, 136-139). "*Divertissement*. Les hommes n'ayant pu guérir la mort, la misère, l'ignorance, ils se sont avisés, pour se rendre heureux, de n'y point penser". De Nederlandse vertaling van het citaat hierboven komt uit R. Boehm, *Kritiek er grondslagen van onze tijd*, Baarn, Het Wereldvenster, 1974, blz. 112.

⁵De context: "De geroutineerde gokker houdt altijd iets achter de hand, iets om een volgende keer mee te spelen. Een zakhorloge, een jachthond. Maar de duivelse gokker houdt iets kostbaars achter de hand, iets dat je maar eens in je leven op het spel zet" (blz. 122).

⁶Rudolf Boehm, o.c., blz. 112.

⁷D. de Rougemont, *L'amour et occident*, Parijs, Plon, 1972, blz. 47.

⁸ De tekst gaat als volgt verder: "En ik? Elk spel draagt het risico in zich van een *wildcard*. Het onvoorspelbare, dat wat je niet in de hand hebt. Zelfs met een vaste hand en een kristallen bol zouden we de wereld niet kunnen regeren zoals wij wilden" (blz. 97).

⁹ "Ik denk nu dat vrij zijn niet betekent machtig of rijk of gerespecteerd of zonder verplichtingen zijn, maar in staat zijn om lief te hebben. Zoveel van een ander houden dat je jezelf, af is het maar een ogenblik, vergeet, dat is vrij zijn, ... Dat ons verlangen naar een ander ons zuiverder boven onszelf zal uittillen dan wat voor goddelijke vonk ook" (blz. 206).